

**Ona tili darslarida Zahiriddin Muhammad Bobur she'riyati
leksikasini o'rgatish va takomillashtirish metodikasi**

Usmonaliyeva Ozoda Odiljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

usmonaliyevaozoda31@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida mumtoz adabiyot namunalari, xususan, Zahiriddin Muhammad Bobur she'riyati leksikasini o'rgatishning metodik asoslari yoritiladi. Tadqiqotda Bobur she'rlarida qo'llangan leksik birliklarning semantik, tarixiy va uslubiy xususiyatlari tahlil qilinib, ularni ta'lim jarayonida samarali o'zlashtirish yo'llari taklif etiladi. Maqolada interfaol metodlar, kontekstual tahlil va qiyosiy yondashuvning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Bobur she'riyati, leksika, ona tili ta'limi, mumtoz adabiyot, metodika, tarixiy so'zlar, badiiy matn.

**Методика обучения и совершенствования лексики
поэзии 3. Мухаммада Бабура на уроках родного языка**

Аннотация: В данной статье рассматриваются примеры классической литературы на уроках родного языка, в частности, методические основы обучения лексике поэзии Захириддина Мухаммада Бабура. В исследовании анализируются семантические, исторические и стилистические особенности лексических единиц, используемых в стихах Бабура, и предлагаются пути их эффективного усвоения в образовательном процессе. В статье на научной основе освещается роль интерактивных методов, контекстуального анализа и сравнительного подхода в повышении эффективности образования.

Ключевые слова: Поэзия Бабура, лексика, обучение родному языку, классическая литература, методика, исторические слова, художественный текст.

**Methodology for teaching and improving the vocabulary
of Z. Muhammad Babur's poetry in native language lessons**

Abstract: This article covers the methodological foundations of teaching examples of classical literature in native language lessons, in particular, the lexicon of Zahiriddin Muhammad Babur's poetry. The study analyzes the semantic, historical, and methodological features of lexical units used in Babur's poems, and suggests ways to effectively master them in the educational process. The article scientifically highlights the role of interactive methods, contextual analysis, and a comparative approach in increasing the effectiveness of education.

Keywords: Babur's poetry, lexicon, native language education, classical literature, methodology, historical words, literary text.

Kirish

Bugungi ta'lim tizimida ona tili fanining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda til birliklarini ongli va chuqur o'zlashtirish, nutq madaniyatini shakllantirish hamda badiiy tafakkurni rivojlantirishdan iboratdir. Bu jarayonda mumtoz adabiyot namunalari, ayniqsa, she'riy matnlar muhim manba vazifasini bajaradi.

Zahiriddin Muhammad Bobur she'riyati til boyligi, leksik qatlamlarning rang-barangligi va obrazlilik darajasi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida qadimgi turkiy tilga xos so'zlar, tarixiy atamalar hamda badiiy-estetik yuklama kasb etgan birliklar keng qo'llangan. Shu sababli Bobur she'riyati leksikasini o'rganish nafaqat adabiy bilimlarni, balki tilshunoslik kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Tadqiqotning maqsadi

Bobur she'riyati leksikasini ona tili darslarida o'rgatish metodikasini ilmiy asoslash, mavjud yondashuvlarni takomillashtirish hamda o'quvchilarning lug'at boyligi va matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Muhokama

Bobur she'riyati leksikasi ko'p qatlamli tuzilishga ega bo'lib, unda tarixiylik va badiiylik uyg'unlashgan. Ushbu leksik qatlamlarni o'rgatishda faqat izoh berish bilan cheklanib qolish ta'lim samaradorligini pasaytiradi. Shu bois magistratura darajasida quyidagi metodik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

Kontekstual tahlil – so'z va iboralarning she'r ichidagi ma'nosini aniqlash orqali ularning badiiy vazifasini tushuntirish;

Qiyosiy metod – Bobur davridagi leksik birliklarni hozirgi adabiy til bilan taqqoslash;

Muammoli ta'lim – tarixiy yoki noaniq so'zlar asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqish;

Mustaqil lug'at tuzish – o'quvchilarning izlanish faoliyatini kuchaytirish.

Mazkur metodlar yordamida Bobur she'riyati leksikasi o'quvchilar uchun murakkab emas, balki tushunarli va qiziqarli tarzda o'zlashtiriladi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Bobur she'riyati asosida tashkil etilgan darslar quyidagi pedagogik samaralarni beradi:

o'quvchilarning faol va passiv lug'at boyligi kengayadi;

tarixiy va arxaik so'zlarni anglash ko'nikmasi shakllanadi;

badiiy matnni tahlil qilish malakasi rivojlanadi;

mumtoz adabiyotga bo'lgan qiziqish va hurmat kuchayadi.

Zahiriddin Muhammad Bobur she'riyati o'zining soddaligi, ravonligi va xalqchilligi bilan ajralib turadi. Uning asarlari leksikasi turkiy tilning boy imkoniyatlarini namoyon etadi.

Bobur she'riyati leksikasining asosiy qatlamlari quyidagilardan iborat:

1. Sof turkiy qatlam

Bobur o'z she'riyatida turkiy so'zlardan mahorat bilan foydalangan. Alisher Navoiy an'analarini davom ettirgan holda, u she'riyatni murakkab istilohlardan xoli qilib, oddiy xalq tushunadigan tilda yozishga intilgan. Masalan, uning ruboiylarida qo'llanilgan ko'plab so'zlar hozirgi kunda ham o'z ma'nosini saqlab qolgan.

2. O'zlashgan qatlam (Arabiy va forsiy leksika)

Mumtoz adabiyot an'analariga muvofiq, Bobur lirikasida arab va fors tillaridan o'zlashgan so'zlar ham sezilarli o'rin tutadi.

Arabcha so'zlar: Ko'pincha diniy, falsafiy va axloqiy tushunchalarni ifodalashda qo'llanilgan (ishq, g'urbat, hijron, qadar).

Forscha so'zlar: She'riyatning musiqiyiligini ta'minlash va obrazli ifodalar yaratishda ishlatilgan (gul, bulbul, may, boda, parishon).

3. Arxaizmlar va historizmlar

Shoir asarlarida bugungi kunda iste'moldan chiqqan yoki ma'nosi o'zgargan so'zlarni uchratish mumkin:

Arxaizmlar: Ayoq (qadah), yuz (chehra), ulush (qism).

Historizmlar: O'sha davr davlat boshqaruvi va harbiy sohasiga oid so'zlar (cherig – qo'shin, tuzuk – qonun-qoida).

4. Badiiy tasvir vositalari va leksik semantika

Bobur she'riyatida antonimlar (masalan, yaxshilik va yomonlik, g'urbat va Vatan) hamda sinonimlar qalb kechinmalarini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, irsoli masal (maqol va matallardan foydalanish) hamda talmeh (tarixiy shaxslarga ishora) san'atlari orqali she'rning leksik qimmatini oshirgan.

Bobur she'riyati tili nafaqat XVI asr o'zbek adabiy tili, balki butun turkiy tillar taraqqiyotini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Bobur she'riyati leksikasini o'rgatishda asosan qiyosiy tahlil metodi va u qo'llagan so'zlarning hozirgi kundagi ma'nosi, uning she'riyatini tushunish, nimani anglatmoqchiligini bilishimiz kerak. Misol

uchun: mumtoz she'riyatda oshiqni bulbulga, ma'shuqani gulga, qomatni sarvga, shuningdek, ko'zni ohuga qiyoslash orqali tashbeh, tashxis, tanosib singari san'atlar hosil qilinadi. Shu jumladan Bobur ijodida ham uchraydi. oddiygina gul orqali oshiq va yorni tasvirlab bergan. Bobur g'azallarida gul timsoli orqali yor go'zalligi, husnu chiroyi, nozikligi, gulning tikani orqali oshiq ko'ngliga solgan jafosi tasvirlanadi. Boburning nasriy asarlaridan biri bu "boburnoma" asarida ham qo'llangan so'zlar hozirgi kunda boshqacha ma'no anglatishini o'quvchilarga tushintirish lozim. Boburnoma" asarida hozirgi o'zbek adabiy tilida qo'llaniladigan qator eskirmalar mavjud.

Bunday so'zlar jumlasiga ilik so'zini keltirishimiz mumkin. Mazkur so'z qo'l ma'nosini ifodalaydi. Asarda og'izla so'zi taom yemoq, iste'mol qilmoq ma'nosida kelgan: "yana ba'zilarni og'izlag'ani chorlar"

Asarda yodachi so'zi muayyan faoliyat bilan bog'liq marosimni amalga oshiruvchi shaxs ma'nosida qo'llanga: Sulton Abusaid Mirzog'a xizmat qilg'on davrida yodachilik da'vosini qilur edi. Muhammad Koshg'ariynig "devonu lug'otit turk" asarida bu so'z yomg'ir yoki shamolni talab qilish uchun maxsus toshlar(yoda toshi) bilan fol ochish ma'nosida izohlangan. Bobur O'sh haqida quyidagicha yozadi: Andijondan to'rt yig'ochlik yo'ldir. Ayonki, ushbu jumladagi yig'och so'zi qadimgi turkiy so'z bo'lib, u ikkita daraxt va uzunlik o'lchovi ma'nolarida istifoda etilgan. Adib yig'och so'zini mazkur jumlada uzunlik o'lchovi ma'nosida qo'llagan. Morfologik jihatdan esa yig'och so'zi to'rt so'zi bilan birgalikda bog'lanib ot so'z turkumi vazifasida kelgan. Yuqorida keltirib o'tilgan yodachi so'zi ham shaxs vazillfasidla kelgan. Asarda ko'plab harbiy--ma'muriy, kasb-hunar istilohlari, chunonchi tuman, ulus, eshikog'a ,oxtachi, tarxon, shig'ovul, sharbatchi, tug'chi, dorug'a, o'ron kabilar ham uchraydi.

Adib sart so'zini tojik eli ma'nosida qo'llagan. Marg'ilon xususida gapirib, quyidagilarni yozadi: "Eli sort (tojukdir), mushti yuguruk va serjanjal el" sart so'zi morfologik jihatidan ot vazifani bajarib kelmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Bobur she'riyati leksikasini ona tili darslarida o'rgatish lingvistik va estetik tarbiyaning muhim vositasi hisoblanadi. Zamonaviy metodik yondashuvlardan foydalanish orqali Bobur asarlarining til boyligini o'quvchilarga samarali yetkazish mumkin. Bu esa ona tili ta'limining sifatini oshirish va milliy adabiy merosni chuqur o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. "Boburnoma". Toshkent-1960
2. V.Zohidov. Boburning hayoti va ilmiy adabiyoti to'g'risida
3. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent o'qituvchi-1976
4. Orzibekov R. O'zbek adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma.
5. G'offurova Sh. Boburnoma asaridagi tilga oid ilmiy-badiiy yopilmalar
6. <https://Arxiv.uz>
7. [https:// Ziyo.uz](https://Ziyo.uz)